

הודו ומלחמת רוסיה-אוקראינה: חישוב מסלול מחדש / ד"ר לורן דגן עמוס

שנה וחצי חלפה מתחילת הפלישה הרוסית לאוקראינה. המדינות הדמוקרטיות במערב גינו בחריפות את התוקפנות הרוסית, והטילו עליה סנקציות רחבות היקף. לצד זאת הן התגייסו לעזרת אוקראינה בדרכים שונות, החל במשלוחי נשק ותחמושת וכלה בסיוע כלכלי. אל מול התגייסות זו של המערב, נתפסת עמדתה של הדמוקרטיה הגדולה בעולם – הודו, כבעייתית, וזו נאלצת לבצע עתה חישוב מסלול מחדש במדיניות החוץ שלה.

משבר רוסיה-אוקראינה מציב בפניה אתגרים ואילוצים חדשים במערכת הבין-לאומית ככלל, ובמערכת האזורית האסייתית בפרט. הצורך של הודו לחשב מסלול מחדש במדיניות החוץ שלה, כפי שמשתקף בעמדתה ביחס למלחמה באוקראינה, נובע ממספר סיבות. ראשית, העלייה במעמדה של הודו ככוח עולמי מפנה אליה יתר תשומת לב. הודו הפכה לכלכלה החמישית בגודלה, והתחזיות מצביעות שבשנים הקרובות תהפוך לשלישית בגודלה אחרי סין וארצות הברית. לפי קרן המטבע העולמית צמחה הודו ב-2022 בקצב של 6.8%, בעוד ארצות הברית צמחה רק בכ-1.6%. שנית, הודו מבקשת להתמקד במיצובה כמעצמה גלובלית חשובה המשתתפת בעיצוב סדר היום הן של המערכת הדרום-מזרח אסיאתית, והן של סדר היום העולמי ככלל. סיבות אלה מחדדות את תשומת הלב עולמית לתגובתה למשבר בין רוסיה ואוקראינה.

לצד סיבות אלה, העובדה כי להודו מערכת יחסים עמוקה תרבותית ופוליטית עם רוסיה, מוסיפה לתשומת לב עולמית זו נדבך נוסף של מורכבות. ליחסים בין המדינות היסטוריה ארוכה, ואפשר לזהות בה חיבה הדדית שמעניקה משמעות רבה למערכת היחסים הביטחונית. ביניהן. הודו רואה ברוסיה גורם חשוב במערכת הבין-לאומית וגורם חשוב שתורם לפיתוחה של הודו בבית, הן כלכלית והן ביטחונית. במהלך שנות המלחמה הקרה הלכו היחסים בין המדינות והתהדקו, עד כדי חתימת הסכם הידידות ב-1971, שהעניק להודו סיוע כלכלי, ביטחוני ודיפלומטי בזמן היריבות המתוחה שלה מול פקיסטאן. לאחר סיום המלחמה הקרה והתפרקות ברית המועצות, ערכה הודו חישוב מחדש של מדיניות החוץ שלה, דבר שהוביל להתקרבותה לעולם המערבי. עם זאת, היא לא נטשה את יחסיה עם רוסיה ועם עלייתו של פוטין לשלטון בתחילת שנות האלפיים, החלו הודו ורוסיה להדק את הקשרים הישנים ופנו להדגיש את חשיבות השותפות האסטרטגית ביניהן. כיום, הידוק זה של היחסים בא לידי ביטוי בשלל תחומים: צבא, אנרגיה ומסחר.

גם הודו וגם סין תופסות את היחסים כבעלי תועלת רבה. מבחינה צבאית, היחסים הם מעבר לרכש ביטחוני נטו, והתפתחו לכדי פרויקטים משותפים של מחקר, ייצור ושיווק משותף של טכנולוגיות ושל מערכות הגנה מתקדמות. למשל מערכת הטילים BrahMos, שהיא פיתוח משותף לשתייהן. הודו היא גם יצרנית מורשה של מטוס הקרב הרוסי SU-30 ושל טנקים מדגם T-90. לצד זאת, רוסיה שותפה חשובה בכל הנוגע לאנרגיה גרעינית, ומכירה

בהודו כמדינה עם טכנולוגיה גרעינית מתקדמת. 87% מהתחמושת של צבא הודו נשען אל ייצור רוסי.

אשר לדיפלומטיה ציבורית, הודו רואה ברוסיה שותפה אמינה שתמכה בה במוסדות האו"ם במהלך משברים מול פקיסטאן. היחסים הכלכליים מדגישים אף הם את התלות ההדדית העמוקה בין המדינות. הפלישה הרוסית לאוקראינה הדגישה את התלות של הודו בגז ובנפט רוסי, והכפילה את הרכישות של הנפט רוסי בידי הודו, זאת למורת רוחה של וושינגטון. התלות ההודית באנרגיה הרוסית נובעת מהיותה הצרכנית השלישית בעולם של נפט. העובדה שיש לה מיעוט מאגרי נפט וגז משל עצמה והמחיר הנמוך, אינם מאפשרים לה להשתחרר מהתלות. לשם ההדגמה, במהלך דצמבר 2022 ייבאה הודו 1.2 מיליון חביות נפט רוסי. פי 33 יותר מבשנה קודם לכן. בינואר 2023 עלה שיעור הנפט הרוסי מכלל ייבוא הנפט של הודו ל-28%.

ההסבר ההודי ליחסים ולנכונות להמשיך ולקנות אנרגיה רוסית, בשעה שרוב העולם המערבי מחרים זאת, נשען על הצרכים הפנים-הודיים. בהתייחסות לשאלות בנושא הסביר שר החוץ ההודי כי האינטרס של הודו הוא להאכיל את אזרחיה, ואם רוסיה מספקת לה אנרגיה בזול – הודו תקנה ממנה. מורכבות היחסים מסבירה את היחס של הודו למלחמה באוקראינה. מצד אחד, הודו מזדהה ומביעה סולידריות עם הנזק והמחיר הכבד שהאוקראינים סופגים במלחמה. מצד אחר היא נמנעת מלצאת באופן ברור נגד שותפה אסטרטגית כה חשובה כמו רוסיה.

ככל שהמשבר בין רוסיה לאוקראינה מתמשך, כך הוא מעמיד למבחן את היחסים בין הודו לרוסיה. לא מדובר על משבר שמעמיד בסכנה קיומית את היחסים, אך הוא עשוי להביא לשינוי מהותי בהם. בשנים האחרונות הודו מנהלת מדיניות חוץ שמתאפיינת בריבוי קשרים, וביכולת לתמרן בין המערב ובין רוסיה. לצד זאת, העמקת היחסים הביטחוניים בין הודו וארצות הברית מפחיתה את החשיבות של רוסיה בסדר היום של מדיניות החוץ ההודית. כמו כן, העובדה שרוסיה שואפת להדק את יחסיה עם סין, יותר מעם הודו, מטילה צל נוסף על היחסים ביניהן. בשל כך, בסדר העולמי החדש שמתגבש על רקע המשבר באוקראינה רוסיה עשויה לגלות כי במשולש העוצמה שבינה, בין סין ובין הודו, היא נתפסת כצד החלש ומרחב התמרון האסטרטגי שלה באזור הצטמצם.

נכון להיום עמדתה של הודו בכל הנוגע למשבר נובעת מתפיסה פרגמטית, שמכתיבים האינטרסים הלאומיים שלה. דוגמה שמבטאת עמדה זו היא העקביות ההודית בהימנעות בהצבעות אנטי-רוסיות באו"ם. מנגד, ברמה ההצהרתית הודו מביעה הסתייגות מהתוקפנות הרוסית, כפי שביטא זאת ראש הממשלה ההודי נרנדרה מודי, שהצהיר בספטמבר האחרון בפני פוטין בוועידת ארגון שנחאי לשית"פ (SCO): "זה אינו עידן המלחמות. אמרתי לך פעמים רבות בטלפון שדמוקרטיה, דיפלומטיה ודיאלוג, הם הדברים המבהירים לעולם איך בימים הבאים נוכל להתקדם לקראת שלום".

במהלך השנה וחצי האחרונות העלו רבים ספקות ותהיות בנוגע לעמדתה הפרגמטית והעצמאית של הודו סביב משבר עולמי זה, ויש

הרואים בעמדה זו הבעת תמיכה ברוסיה. אולם סיפור העמדה ההודית ביחס למלחמה באוקראינה מורכב יותר, שכן הודו אינה משחקת לפי הכללים שנתפסים כלגיטימיים בעיני מדינות דמוקרטיות ליברליות. את אי הבעת העמדה הנחרצת של הודו אפשר לראות דווקא כצמצום איטי ומתמשך של הודו את תלותה במוסקבה. הביצועים הצבאיים החלשים של הצבא הרוסי בשדה הקרב, לצד היכולת הרוסית המוגבלת לייצר נשק ותחמושת, נוכח המגבלות, הסנקציות והבידוד העולמי, מביאים את הודו לחשוב מחדש על האסטרטגיה שלה ועל המשך התלות. מצב זה מביא להגברה ולביסוס הקשרים של הודו עם שחקניות שונות במערכת הבינלאומית, בראשן ארצות הברית וכפועל יוצא גם עם ישראל.

על אף מורכבות העמדה ההודית ביחס למלחמה באוקראינה ויחסיה עם רוסיה, השנה האחרונה מוכיחה כי הודו היא כוח פוליטי חשוב בפוליטיקה העולמית, שלא ניתן להתעלם ממנו. שלל ביקורים דיפלומטיים ומפגשים מדיניים שנערכו בהודו בחודשים האחרונים, מראים כי מדינות כמו יפן, אוסטרליה, ארצות הברית ואיטליה, מכירות במעמדה העולה ובחשיבותה בזירה הבינלאומית. גולת הכותרת של הכרה זו ניתנה בדצמבר האחרון, כאשר הודו מונתה לעמוד בראש נשיאות פורום ה-G-20, מעמד שמעניק לה פלטפורמה נוספת למיצוב חשיבותה בסדר העולמי המתגבש.

המשבר באוקראינה מביא לשינוי עומק בפוליטיקה העולמית, הבא לידי ביטוי בחזרתה של אירופה להתחמשות צבאית ולהגדלת הוצאות הביטחון, אך לצד זאת גם בשינויים במעמדה ובעמדתה של

הודו אל מול מגוון מדינות. לשינוי זה ולפוטנציאל הנובע ממנו רצוי שיעניקו בישראל, ובמדינות המזרח התיכון בכלל, תשומת לב מוגברת. ישראל עשויה לקצור, פרט להעמקת היחסים החמים ממילא שלה עם הודו, רווחים נוספים: ביטחוניים, כלכליים, תרבותיים ודיפלומטיים. המשבר בין רוסיה לאוקראינה מראה כי הודו איננה מעוניינת להתייצב בעמדת תיווך, או לנקוט עמדה נחרצת סביב משברים בין-לאומיים, שכן מצב זה עלול ליצור עבורה משחק סכום אפס ולהצר את מרחב הפעולה שלה מול שחקניות שונות בזירה העולמית. למול עמדה הודית זו, ישראל, הנקלעת למציאות בין-לאומית נוחה פחות משידעה עד כה, עשויה למצוא בהודו ידידה חשובה ובעלת מעמד. זהו נכס שאין לוותר עליו בקלות. בדומה להודו, הנמנעת מלשמש גורם תיווך משמעותי במשברה, אף ישראל איננה משתתפת בו על אף הניסיונות להניע אותה לנקוט עמדה, בתקופת כהונתו של נפתלי בנט כראש הממשלה. להודו ולישראל אינטרסים דומים: לשתיהן אין יכולת לבחור צד ברור וחד-משמעי, לנוכח התקיפות הישראליות התכופות בסוריה המיוחסות לה, שאינן נענות מהצד הרוסי. לפיכך בשל יחסיה עם רוסיה, על ישראל לאמץ את הגישה ההודית הניטרלית, ולנסות להרחיק עצמה מהמשבר. אומנם גישה זו לא תזכה אותה בקרב העולם המערבי, אך לצד זאת היא תימנע מיצירת משחק סכום אפס. שבו היא עלולה להפסיד את התמיכה הרוסית והמערבית.